

(dat is zoo iets als „principele houding“) tegenover de wereld. Niet alleen in de beide referaten zou dit gebleken zijn, maar ook in het debat, waaraan deel namen dr W. A. Visser 't Hooft, dr H. Kraemer, prof. J. Courvolier. Voor K. Barth is de christelijke boodschap de boodschap van Gods menselijkheid (!). Men zou die boodschap onrecht doen, als men ze uitwerkte in een gesloten theologisch systeem. En Pater Maydieu sprak over het Woord Gods, dat altijd door middel van menselijke woorden tot ons komt. In verband daarmee sprak de pater de woorden uit: de kerk is vóór alles mysterie. Bij deze woorden stond Karl Barth van zijn zitplaats op, om Pater Maydieu de hand te reiken.

Dat kan wat worden met die spontane handdrukken. Want wat is geen mysterie? K. S.

POLITIEK EN SOCIAAL LEVEN

Uit den schat van het verleden

VII. slot.

Het verval der a.r. partij is volgens Fabius begonnen in 1894. In 1891 trad op het kabinet Tienhoven-Tak van Poortvliet, waarvan Mr Van Tienhoven de formateur was, maar Mr Tak van Poortvliet de dominerende figuur.

Een van de belangrijkste dingen, die dit kabinet te doen kreeg, was de zaak van het kiesrecht. Vrijwel algemeen was de wensch, dat het kiesrecht zoo ver mogelijk zou worden uitgebreid (algemeen kiesrecht kende men in die dagen nog niet), dat het kiesrecht aan zooveel mogelijk ingezetenen zou worden toegekend. Het wetsvoorstel, op het kiesrecht betrekking hebbende, ging in dezen zeer ver. Door Dr Kuiper werd het met ingenomenheid begroet. Hij wilde sturen in „christelijk-democratische“ richting, en daarom was hij voorstander van een zoo uitgebreid mogelijk kiesrecht. Wel was hij niet in alle opzichten bevredigd door het wetsvoorstel. Zoo ware het z.i. wenscheijker geweest indien de kiesverenigingen officieele erkenning hadden gevonden. Maar Dr Kuiper betoonde zich niettemin een krachtig voorstander en hij beveelt telkens in De Standaard het wetsontwerp aan. Al wie tegenstander is wordt conservatief genoemd. Die is geen voorstander van ruimen invloed des volks, die wil aan de „kleine luyden“ geen plaats gunnen in het staatkundig bestel, die wil alleen aan de hoogere kringen invloed toekennen. „Tegen het conservatisme van alle gading“ is Kuipers leuze.

Lang niet alle antirevolutionairen stonden aan Kuipers zijde. Onder de kamerleden waren er verscheidene die zijn standpunt niet konden deelen. Zij zagen in het voorgestelde ontwerp voortschrijding van de beginselen der revolutie: volksovereenkomst. Zoo sprak De Savornin Lohman in de Eerste Kamer als volgt:

Ik ben bang, dat dit kiesrecht de beginselen waartegen ik een groot deel van mijn leven gestreden heb, nog dieper ingang zal doen vinden bij het Nederlandsche volk. Ik ben bang, dat, wanneer dit kiesrecht eenmaal verleend is, het de vele verwachtingen die het opwekt, niet zal bevredigen, en dat tengevolge daarvan telkens weder, of op uitbreiding van het kiesrecht, of op andere groepeerings van kiezers zal worden aangedrongen, door allen die in de minderheid zijn gebleven. (P. A. Diepenhorst, Onze strijd in de Staten-Generaal, II, blz. 172).

Het is niet doenlijk de parlementaire historie van deze gansche periode te beschrijven. Aangestipte worden slechts, dat in den loop der beraadslagingen een kamerontbinding plaats vond, en dat er een strijd ontstond in de a.r. gelederen tusschen Takkianen en Anti-Takkianen, dat hier het criterium lag waarnaar bepaald werd of men opnieuw in aanmerking kon komen voor het kamerlidmaatschap.

Een bittere en pijnlijke worsteling ontbrandde. De scheuring in de a.r. partij ging zich voltrekken.

Prof. Diepenhorst merkt op, dat in deze zaak onderscheidene fouten zijn gemaakt. Hij acht het bedenkelijk

„om den tegenstand tegen de kieswet Tak zonder meer als uiting van verderfelijke conservatisme voor te stellen (gelijk Dr Kuiper had gedaan, B. J.); aan den ernst der waarlijk niet denkbeeldige grondwettelijke bezwaren wordt zoo allerminst recht gedaan. In de Nieuwe Rotterdamse Courant van 22 April 1894 ontwikkelde prof. Fabius die bezwaren tegen de kieswet Tak in haar laatste definitieve lezing in een kort scherpzinnig betoog“.

welk betoog dan door Diepenhorst wordt opgenomen. (Diepenhorst, a.w. blz. 209 vv).

Op dit jaar 1894 is meer dan eens teruggegrepen. Fabius schrijft in zijn maandblad Studien en Schetsen 7de serie, blz. 125 v aldus:

DE FOUT VAN 1894.

De fout, van antirevolutionaire zijde in 1894 begaan, zou volgens De Standaard van 3 Mei 11. (1915, B. J.) hierin liggen:

„dat men gemeend had op den wederzijdschen steun der Democraten aan de overzij te kunnen rekenen, en dat het bij de stembus vlak omgekeerd uitkwam“.

Zou dit waarlijk de eenige, de eigenlijke feil dier dagen zijn? Of schuilt de voorname fout dieper?

Zou deze niet veel eerder zijn, dat men zoo warm partij koos voor een op gansch verkeerden grondslag verdeeld, uit grondwettig en technisch oogpunt zeer bedenkelijk, later zelfs van geavanceerd-vrijzinnigen kant

losgelaten wetsontwerp? dat men de scharen opvoerde tot wilden hartstocht; dat niets was te bespeuren van het hoogere beleid, hetwelk noodig was om zich tegen het ontwerp-Tak te keeren, zonder den schijn op zich te laden van principieel het bestaande kiesrecht in bescherming te nemen?

Tegen het conservatisme van alle gading was toen de leus.

Maar daaraan herkent men niet den antirevolutionair. Die kreet is zuiver radicaal.

De antirevolutionair is, o ja! tegen het conservatisme van alle gading, maar niet minder tegen het radicalisme van alle gading.

Ook de conservatief-liberalen hadden zich verbeugd in het ministerie Van Tienhoven, dat in 1891 het Kabinet Mackay verving. Maar bitter voelden zij zich welhaast door de kieswet van Mr Tak van Poortvliet geflopt.

Zoo ontstond een breuk in de vrijzinnige gelederen, die de antirevolutionairen als het ware opriep om, tusschen de slaags geraakte afdeelingen der vrijzinnigheid heen, aan te rukken op het regeringskasteel; de leiding van de oppositie tegen het radicalisme in handen te nemen en deze te sturen in antirevolutionaire bedding. Maar in steen van dit hoogere beleid vond men slechts een als dollen-mannen meeloopen achter de geavanceerde vrijzinnigheid.

Zelfs dringt de vraag zich op, of de toen begane fout niet nog nawerkt in dezen zin, dat althans na 1894 in de antirevolutionaire partij weinig van wezenlijke leiding valt te zien, en daarentegen meer, onder den naam van organisatie, zeker persoonlijk regiment van machts oefening, door allerlei kunstmiddelen gesteund. In de 12e serie, no. 8, vinden we het volgende:

O, het meegaan — zelfs in dollen opgewondenheid — met de kieswet-Tak in 1894 heeft zich zoo schrikkelijk gewroken.

Daarna en daardoor was de antirevolutionaire partij in hare levenskern geknakt.

Reeds toen heeft men kunnen zien wat de ondergrond van het gezinshoofdenkiesrecht is: geavanceerde vrijzinnigheid, met bedriegelijken schijn.

Immers waren het niet het minst de voorstanders van dat gezinshoofdenkiesrecht, die zich voor Minister Tak het vuur uit de sloffen liepen; heeft de fata morgana van het gezinshoofdenkiesrecht deze beteekenis gehad, dat het de geesten riep stoorde voor algemeen stemrecht, waaraan in de Eerste Kamer ook Dr Kuiper — zelfs zonder één woord van tegenspraak — zijne stem heeft gegeven.

Groen van Prinsterer noemde het in 1871 misdrijf, de

antirevolutionaire Kamerleden te herkiezen, wyl zij niet genoeg zelfstandigheid van beginsel hadden getoond.

Toch was het door dezen bedreven kwaad nog maar het tiende, het honderdste deel van wat in het laatste tiental jaren van de antirevolutionaire Kamerleden werd aanschouwd.

Reeds in het zich verklaren voor algemeen stemrecht, nadat men in onbezonnenheid of euvelmoed doorbroken had den wal, daartegen door antirevolutionaire staatsleden in hunne werken opgeworpen.

Toch is daarbij nog te voegen het achter vrijzinnigheid of sociaal-democratie meeloopen voor verzekeringsdwang, staatspensioen, openbare armenzorg, wettelijke werkweek van 45 uur.

Wie dit alles overziet, kan moeilijk nog hopen, dat het antirevolutionaire Kamer-personeel, hetwelk daaraan medeplichtig is, zich weder in frissche zelfstandigheid zal kunnen opbuigen.

Genoemde vraagstukken hangen toch dermate samen met alle opvattingen aangaande Staat en maatschappij, dat wie, na bij die vraagstukken in verkeerd spoor te zijn gegaan, zich ten aanzien van een ander vraagstuk in antirevolutionairen koers zou bewegen, gevaar liep, zich aanstonds voor de voeten te zien geworpen, dat dit weinig strookte met zijne houding van vroeger en elders.

Kracht is slechts te wachten van wie zich geheel kunnen losmaken van de antirevolutionaire verwording in de laatstverloopen kwarteeuw.

We zullen het hierbij laten. Duidelijk is wel dat Fabius het verval van de a.r. partij zelf beginnen in 1894. En zoolang hij geleefd heeft, heeft hij geen wederopleving gezien. Nog tegen het einde van zijn leven schreef hij een opstel in „Anti-Revolutionaire Staatskunde“, getiteld: „Groen van Prinsterer nooit gevolgd“. En bij het reeds vermelde jubileum der Vrije Universiteit liet hij niet na ook op deze dingen te wijzen.

Daar zijn dingen, die de huidige generatie niet eens meer kent als eens voorwerp van felle bestrijding van a.r. zijde. Zoo algemeen stemrecht, verzekeringsdwang. Die dingen zijn we al heel gewoon en vanzelfsprekend gaan vinden. De ontwikkeling heeft intusschen niet stilgestaan. Er is in dit spoor verder gegaan. En de afglijding wordt niet gezien.

Mogen veler oogen open gaan. Wie weet, het oordeel mocht nog eens worden afgewend.

Apeldoorn.

B. JONGELING.

DE CRISIS VAN HET GEZAG

in het bedrijfsleven (XXV)

Thans naderen wij tot de Naamlooze Vennootschap, volgens ons de moeilijkste en meest ingewikkelde figuur, volgens de voorstanders van de medezeggenschap voor den arbeider in loondienst, de eenvoudigste figuur, althans wat betreft de vraag bij wien de zeggenschap berust.

Tot nu toe bespraken wij vormen van vennootschap, die allen geen rechtspersoon waren in den zin der wet. De Naamlooze Vennootschap is dit wel. Naamloos is deze vennootschap geheeten, omdat zij niet den naam van een of meer der vennoten draagt, doch haar benaming ontleent alleen aan het voorwerp harer handelsonderneming.

Bij zulk een N.V. treden, wanneer tot oprichting wordt overgegaan, een aantal personen met elkander in verbinding en stichten de naamlooze vennootschap. De vennoten in deze Naamlooze Vennootschap heeten a a n d e e l h o u d e r s. Het op deze wijze gemeenschappelijk bijeengebrachte bedrag wordt het g e s t o r t e k a p i t a a l genoemd. Dit kapitaal is dan weer verdeeld in acties of aandelen. Ook één persoon kan bezitter zijn van alle aandelen der N.V. In tegenstelling tot de vennootschap onder firma en tot de C.V. strekt zich hier de wettelijke aansprakelijkheid niet uit over het geheele vermogen der aandeelhouders, doch blijft beperkt tot het nominale bedrag van het aandeel, dat zij in het maatschappelijk kapitaal van de N.V. hebben. Wanneer slechts een deel van het aandelenkapitaal is volgestort, dan blijft toch ook de verplichting bestaan tot volstorting ter dekking van de verplichtingen der N.V.

De N.V. is rechtspersoon, zooals wij zeiden. Er moet dus ook komen een bestuur om die N.V. te leiden. Uiteraard kunnen al deze honderden en vaak duizenden aandeelhouders in zulk een N.V. deze taak niet volbrengen en ook al zijn zij terecht vennoten geheeten, ook volgens de Wet, de dagelijkse leiding der zaken wordt door hen niet uitgeoefend, doch door een of meerdere bestuurders, veelal aangeduid met den naam van directie. De N.V. wordt dus beheerd door daartoe, door de vennoten aangestelde bestuurders, welke bestuurders niet onherroepelijk aangesteld mogen worden volgens de Wet. De vennoten of aandeelhouders hebben dus hun macht en bevoegdheid gedelegeerd aan deze bestuurders. Reeds uit het feit, dat de wet voorschrijft, dat de bestuurders één maal per jaar aan de aandeelhouders rapport moeten uitbrengen over de gemaakte winsten of geleden verliezen, blijkt duidelijk hun aan de aandeelhouders ondergeschikte positie. De hoogste macht in de N.V. berust dan ook bij de a l g e m e e n e v e r g a d e r i n g v a n a a n d e e l h o u d e r s. In de acte van oprichting kunnen de aandeelhouders zich beperkingen

stellen ten aanzien van de werking en uitoefening van deze macht. Bij de oprichting der N.V. doen de inbrengers van het kapitaal dit zelf en de later optredende nieuwe aandeelhouders zijn dan ook bij hun toetreden mede aan de bepalingen van de acte van vennootschap, die notarieel moet worden verleden, gebonden. De acte van oprichting behoeft de Koninklijke bewilliging, welke wordt verleend wanneer deze acte niet strijdt met de goede zeden en geen bepalingen bevat, die tegen de wetten des lands ingaan.

Zooals wij reeds zeiden kunnen vennoten of aandeelhouders in de Statuten der N.V. hun eigen bevoegdheden inperken. Zoo kan b.v. bepaald worden, dat de benoeming van een directielid geschiedt uit een bindende voordracht van commissarissen of directie en commissarissen. Men stelt deze laatste bepaling hier te lande wel in de Statuten om daardoor te grooten invloed van niet-Nederlandsche aandeelhouders in de vennootschappen af te snijden. Wij voor ons zijn van zulk een vergaande zelf-beperking van de aandeelhouders geen voorstanders. Met name ook, omdat de venoot of aandeelhouder als rentmeester over den eigendom Gods, dus ook over dat deel van dien eigendom, dat in de N.V. werd ingedragen, zich er terdege en ten allen tijde van bewust moet blijven, dat hij wel bevoegdheden kan en mag delegeren aan anderen, maar dan toch altijd zóó, dat de laatste bevoegdheid en verantwoordelijkheid bij hem, den aandeelhouder of venoot, samen met zijn eventuele mede-vennoten of aandeelhouders, moet blijven berusten.

Voor het toezicht op het beleid van de directie of bestuurders benoemen aandeelhouders commissarissen. In hoeverre deze commissarissen zich met het beleid van de directie mogen inlaten, alsook de gevallen waarin eventueel hun mede-beslissing bij bepaalde transacties voor de directie vereischt is, wordt nader bepaald in de Statuten. Soms wordt tot intensiever uitoefening van de taak der Commissarissen één hunner aangewezen als g e d e l e g e e r d commissaris. Deze Raad van Commissarissen is dus aan te merken als een door de Algemeene Vergadering van Aandeelhouders gewilde en ingestelde tusschenschakel tusschen aandeelhouders en directie.

Met opzet zijn wij wat uitvoeriger geweest in het trekken van de organisatorische lijnen bij de N.V. Hoe groot ook de macht en invloed moge zijn van het bestuur of de directie, in wier handen de dagelijkse leiding van de onderneming door aandeelhouders is gelegd, toch geldt van deze directie, dat het „knechten“ zijn, die tegenover hun „heeren“ rekening en verantwoording verschuldigd zijn.

Dit ondergeschikt karakter blijkt nog meer, wanneer wij er op letten, dat in vele gevallen bij be-

slissingen in de N.V. de toestemming van den Raad van Commissarissen of van de Algemeene Vergadering van Aandeelhouders vereischt is. Zelfs wordt wel bepaald, dat voor het afsluiten van bepaalde transacties de mede-ondersteekening van één of meer procuratiehouders der N.V. naast die van den directeur is vereischt. Overschrijdt een directeur zijn bevoegdheid, zooals deze statutair beschreven is, dan is niet de N.V. aansprakelijk, doch hij zelf. Al deze gegevens en meer andere wijzen er duidelijk op, dat deze directie der N.V. geen eigen macht bezit, doch uitsluitend een door anderen, de vennoten, die als bezitters zijn aan te merken, verleende macht en bevoegdheid heeft.

Gerekend naar oorsprong en wezen van dezen ondernemingsvorm, de naamloze vennootschap, is dus de directie de „eerste knecht” en de aandeelhouder, mede-heer en mede-bezitter. Op dit punt bezit hij, ook al kan hij niet meer dan één aandeeltje het zijne noemen in welke groote N.V. ook geen mindere rechten, behoudens dan hetgeen door eigen zelf-beperking is aangebracht, dan welke bezitter van een kleine éénmanszaak. Het feit, dat voor de dagelijkse leiding mede door hem iemand is aangesteld voor de leiding der zaken, brengt in dezen geen wezenlijke structuurverandering van dit bezit. Bezit een directeur in de N.V. zelf aandeelen, dan is hij als aandeelhouder proportioneel mede-beschikker, maar als directeur onderworpen aan de beschikkingen van de algemeene vergadering van aandeelhouders. Zoo kwalificeert ook de Ongevallenwet 1921 in Art. 2 den directeur eener naamloze Vennootschap als werkmans. (Zie toelichting op Art. 2 v. d. Wet — Nederl. Staatswetten, editie Schuurman & Jorgens, Nr 61).

Dient dus de directie wat de dagelijkse leiding der zaken betreft aangemerkt te worden als de eerste gezagsdrager in de N.V., daarmede bekleed door aandeelhouders direct of indirect, wij dienen nu voorts er op te letten dat van deze directie vervolgens het gezag in de vennootschap bij wijze van verdere delegatie, al of niet met statutair vereischte goedkeuring van Commissarissen of aandeelhouders, verder afdaalt op adjunct-directeuren, procuratiehouders, bedrijfsleiders, bedrijfs-ingenieurs, chefs, fabrieksbazen en voormannen tot op een ieder in de onderneming, die in eeniger mate met gezag over anderen is bekleed of die zich bepaalde activa der onderneming ter verzorging zag toegewezen.

Deze gezagslijn, die nog steeds past op onze tegenwoordige wetgeving, sluit ook volkomen aan op de goede organisatorische verhoudingen in de onderneming, waarbij iedereen op de plaats waar hij is gesteld, al of niet met gezag over anderen bekleed, medewerkt tot den goeden gang van zaken. Wat in dezen evenwel beslissend is en nimmer over het hoofd mag worden gezien is dit, dat deze zeggenschap in de onderneming geen andere is dan die door den bezitter van het goed, als rechtmatige beschikker en rentmeester tegenover God, werd verleend. Het is derhalve geen zeggenschap, die men ontleent aan zijn positie als werkmans in de onderneming, waarop men dus op grond van die positie een zeker recht zou hebben. Iedere gedachte als zou er een scheiding mogen worden aangebracht tusschen het goed en zijn bezitter, b.v. in dien zin, dat men bij de grotere meer als zelfstandig gezeiene ondernemingen den bezitter of aandeelhouder uit zijn beheer en dus uit zijn verantwoordelijkheid gedeeltelijk zou mogen gaan verdringen om dit beheer en die verantwoordelijkheid ten aanzien van de ondernemingsgoederen vervolgens te gaan leggen in de handen van een dusgenaamde ondernemingsgemeenschap wordt door ons principieel als in wezen communistisch verworpen. Wij kunnen het niet anders zien dan dat door schrijvers als Mr C. P. M. Romme, Dr J. Ph. M. van Campen uit den kring der R.K. publicisten en een schrijver als Prof. Dr W. F. de Gaay Fortman van het prot. christelijke erf deze scheiding tusschen het goed en zijn bezitter is aangebracht, ondanks de fragile en subtiele onderscheiding tusschen de onderneming in vermogensrechtelijken zin en de onderneming als gemeenschap. Wij meenen het onaanvaardbare van deze theorie niet beter te kunnen aanwijzen dan door te doen zien hoe iemand als Dr van Campen de structuur van de onderneming teekent: „Wanneer wij den ondernemingsopbouw recapituleeren, zien wij, dat de ondernemer hoogste gezagsorgaan is, die verantwoording van zijn beheer aflegt aan de kapitaalgroep in den vorm van commissarissen en aan de arbeidsgroep, eveneens aan afgevaardigden.....” (Onderneming en Rechtsvorm, uitgave Dekker & Van de Vegt, 1945, Nijmegen-Utrecht, blz. 38). De knecht is mede-heer geworden volgens deze beschouwing. Dit alles is dan een direct uitvloei van de o.l. onjuiste premisse, als zouden „de eigendomsrechten van de ondernemingsgoederen afnemen, naarmate de zelfstandigheid van de onderneming groeit.” (Onderneming en Rechtsvorm, blz. 24).

Daartegenover handhaven wij als onze overtuiging, dat evenzeer als de timmerman of kruidenier bezitter en als zodanig Gods rentmeester is over het geld in zijn spaarpot of op de spaarbank, evenzeer is hij dat over de timmermanszaak of de kruidenierswinkel met dat spaargeld begonnen en ingericht. Evenzeer is en blijft hij die positie behouden ook al wordt zijn zaak groter en groter, en wint deze aan zelfstandigheid als onderneming. 't Is en blijft de zaak van den tim-

merman en den kruidenier, waarover zij Gods rentmeesters zijn, onverschillig of zij nu geheel alleen, of met één of met honderd en meer knechten het werk doen.

Ditselfde geldt ook van de grotere ondernemingen, waarin meerdere bezitters samenkomen om het firma-kapitaal bijeen te brengen. Ook bij de N.V. is dan ook de vraag, wie de bezitter en rentmeester is naar de Schrift, hoe ingewikkeld en vertakt de organisatorische structuur ervan ook moge zijn en hoe gevarieerd, niet moeilijk te beantwoorden. Rentmeester is de vennoot of aandeelhouder.

Nu heeft men van de zijde van hen, die gaarne de zeggenschap rechtens verlegd zien van den rechtmatigen bezitter, die ook de aandeelhouder in de N.V. is, naar de onderneming als gemeenschap, tegenover deze door ons voorgestane en door hen wel eens diskwalificeerend als „Herr im Hause Standpunkt” betitelde overtuiging opgemerkt, dat in de groote ondernemingen de aandeelhouders doorgaans voor de N.V. onbekende figuren zijn. Geheele pakketten aandeelen kunnen zoo maar ter beurze worden verhandeld en wisselen dagelijks van eigenaar. Dit moge zoo zijn, toch verandert dit o.l. niets aan deze feitelijkheid, dat dit aandeel met recht een aan-deel in de onderneming is voor zijn bezitter. Het al of niet bekend zijn van dien bezitter of mede-bezitter brengt in dezen geen principieele wijziging. Wanneer iemand f100.000.— op de bank heeft staan en persoonlijk bij de bank-directie niet bekend is, vermindert dit toch niet zijn aanspraken op zijn geld, zijn eigendomsrechten blijven dezelfde. Op denzelfden grond vermogen wij niet in te zien, waarom nu wel die eigendomsrechten zouden verminderen, wanneer dit in plaats van geld een aandeel in een onderneming betrof. Het gemakkelijk overdraagbaar zijn van de bezitting brengt in dezen ook geen principieele wijziging in de eigendomspositie. Hoevele goederen, ook ondernemingsgoederen, veranderen niet dagelijks van eigenaar ook in de zuiver particuliere ondernemingen, vaak zelfs ook geheele ondernemingen, zonder dat oude en nieuwe bezitter elkander persoonlijk behoorlijk kennen. Dit gemakkelijk overdraagbaar zijn van het bezit, wijzigt toch niets aan de volheid van bezit, zoolang dit bezit bestaat of zoodra het ontstaat, en evenmin aan de volheid van bevoegdheid en verantwoordelijkheid, onlosmakelijk aan dat bezit verbonden.

P. GROEN.

Boekbespreking

Tusschen Kuyper en Barth (II)

Wanneer we nu tot een afsluitende beoordeeling van het boek trachten te komen, worden we gedwongen ons rekenschap te geven van den inhoud van het vierde hoofdstuk. Daar ontwikkelt de schrijver zijn positieve gedachten over de rechtvaardiging door het geloof. Al de andere hoofdstukken zijn in den grond der zaak niet anders dan een uitvoerige weergave van wat anderen over de rechtvaardiging hebben geschreven met min of meer uitvoerige correcties daarop van den schrijver. Maar het in het vierde hoofdstuk aan de orde gestelde onderwerp dwingt hem zelf zijn positieve gedachten te ontvouwen. En dan moeten wij tot onzen spijt constateeren, dat de reformatorische „leer” van de rechtvaardiging door het geloof hier zeer verarmd wordt weergegeven. Om te beginnen is het tekstenmateriaal dat besproken wordt, tamelijk eenzijdig gereduceerd. Vooral Rom. 5:12 v.v. met de breede parallelisatie van Adam en Christus had hier aan de orde moeten komen. Maar ook de bespreking van het Schriftbewijs wordt, zooals het geheele boek, beheerscht door de eenzijdig vooropgestelde correlatie van rechtvaardiging-geloof. Deze correlatie is voor den schrijver in dit stuk het één en al. Maar wij vragen: waarom? Het naar voren halen van juist deze correlatie is m.i. zeer willekeurig. Ongetwijfeld is het geloof in het stuk van de rechtvaardiging een uiterst belangrijk element. Maar er is meer! En dit meerdere komt in dit boek in 't geheel niet tot zijn recht. Ik bedoel daarmede, dat er een andere correlatie in dit dogma is, die vóór de correlatie rechtvaardiging-geloof aan de orde had moeten komen en die deze laatste pas recht doet verstaan, en wel de correlatie *justificatio-condemnatio*: rechtvaardiging-verdoemenis! Eerst wanneer ik mij ten volle rekenschap heb gegeven van de relatie tusschen die beide werkelijkheden, zooals de Schrift die mij openbaart, kan ik de volle rechte beteekenis van het geloof in het stuk van de rechtvaardiging pas grijpen!

Ik kan immers niet over de RECHTVAARDIGING GODS spreken, als ik daarnaast niet den vollen ernst zie van de VERDOEMENIS GODS! En in het nauwste verband daarmede staat weer de beteekenis van de WET GODS.

De rechtvaardiging door het geloof staat tegenover de rechtvaardiging uit de werken der wet. Maar waarom is de laatste weg na Adams val een doodsweg geworden? Omdat ieder, die vandaag den weg der werken wil gaan, komt onder den vloek. Hij is dan immers gedwongen de gansche wet te volbrengen of anders onder den vloek der wet te blijven. Zoo plaatst het stuk der rechtvaardiging ons

voor de groote kwesties van de erfschuld en van de protologie, die in dit boek bijna geheel verzwegen worden. Berkouwer heeft in dit boek de notie rechtvaardiging aan de orde gesteld, maar zulk een notie kan niet op zichzelf gesteld worden, maar moet besproken worden in het raam van protologie (de leer van de eerste dingen, Adam, paradijs en werkverbond) en verbonden en dat raam ontbreekt bij den schrijver geheel. Hij komt zoodoende tot bepaalde uitspraken, die op zichzelf wel juist zijn, maar waarvan de beteekenis niet wordt uitgeput door dat de verbanden en het raam, waarin ze passen, niet worden aangeroerd.

Zoo plaatst hij scherp tegenover elkaar de gerechtigheid uit de werken en de gerechtigheid uit het geloof en wijst er terecht op, dat Paulus den weg der werken heeft afgewezen. „Scherp is zijn (n.l. van Paulus) bewogen oppositie tegen elke weg der wetswerken, der uit wetswerken nagestreefde gerechtigheid” (76). „Een geheimzinnige verschuiving wordt zichtbaar in Paulus' woorden: geen gerechtigheid door de werken, maar gerechtigheid door geloof.” (77). „In de verschuiving van de werkgerechtigheid naar de geloofsgerechtigheid gaat het niet om een verschuiving van de aandacht van de ene menselijke prestatie naar een andere, meer geschikt voor het doel, maar om de overgang van het menselijke werk der eigen gerechtigheid naar het kruis van Christus. De splits van Paulus' boodschap is op deze radicale ommekeer gericht.” (78).

Maar ik stel de kritische vraag: waarom is de weg der wetswerken verwerpelijk? Van wege het eigen doen van den mensch in dien weg?

Maar dat is op zichzelf niet verwerpelijk! Adam was immers rechtvaardig door zijn werken voor God¹⁾. Adam ging toch door zijn gehoorzaamheid in het paradijs vrijuit voor de vliet van Gods heilige wet. Het eigen doen van den mensch maakt den weg der wetswerken niet tot een onbegaanbaren weg op zichzelf. De wet zelf is immers ook rechtvaardig en heilig en goed! Maar het is de vloek, die bij de wet op haar overtreding gesteld is, die nu, postlapsum (na den val) dezen weg tot een doodsweg maakt voor de in zonde ontvangen en geboren Adamskinderen.

Welnu, dit laatste wordt door dr Berkouwer in geen enkel opzicht aangeraakt en dat maakt, dat hij met de verwerping van den weg der wetswerken bedenklijk dicht komt bij de nieuwere dialectische theologen. Men leze slechts Barths Römerbrief om dit te ontdekken. Ook daar vindt ge een hartstochtelijk verwerpen van alle eigen religieuze gerechtigheid²⁾. Maar, waarom? Omdat volgens deze theologen elk menscheijk doen op zich zelf verwerpelijk is en dat strijdt met de oer-gereformeerde leer van het verbond der werken.

Als vanzelf brengt deze gedachtengang met zich, dat daarmede ook de plaats van Jezus Christus in het stuk der rechtvaardiging is bepaald. Onze rechtvaardiging op grond van Christus' gehoorzaamheid is immers alleen te zien vanuit dezen gezichtshoek! Waarom kan Christus mijn gerechtigheid voor God zijn? Omdat we bij Hem vinden het eigen doen van de heilige wet in Zijn dadelijke gehoorzaamheid en voorts het dragen van den vloek, dien wij verdiend hadden, in Zijn lijdelijke gehoorzaamheid. O neen, wij willen in het concrete leven van den Middelaar Christus Jezus die beide aspecten van Zijn eene groote gehoorzaamheidswerk niet scheiden, maar onderscheiden zullen we ze moeten om iets te zien van de Majesteit Gods in Zijn souvereine vrij-spraak van den goddelooze.

Berkouwer zegt: „Het kruis openbaart Gods gericht en genade”. (93) Dit kan een dialecticus ook zeggen. Wij zouden daar tegenover willen stellen, dat het kruis zelf niets openbaart, maar dat ik ook het kruis pas verstaan kan in het licht van de Openbaring Gods over dat kruis en die Openbaring dwingt mij bij dat kruis in rekening te brengen den in het paradijs reeds gedreigden vloek Gods.

Dit alles overziende, moeten we helaas constateeren, dat de schrijver door al zijn aandacht te concentreren op de correlatie rechtvaardiging-geloof, tot een diep ingrijpende reductie is gekomen op de Schriftgegevens en daardoor zijn weergave van het schoone dogma van de rechtvaardiging door het geloof aanmerkelijk heeft vermald. Hij is uitgegaan van enkele zonder innerlijke samenhang weergegeven elementen uit de traditionele gereformeerde dogmatiek en heeft getracht vanuit deze elementen klaar te komen met de gedachteninhouden der nieuwere theologie met als

¹⁾ Zie ook E. Böhle, Dogmatik, A'dam, 1887, pag. 487: „Die von Gott ausgehende Rechtfertigung des Sünders lässt thatsächlich das gleiche Urtheil über uns ergeben, wie jene erste göttliche Sentenz bei der Schöpfung”. Overigens verwerpen wij natuurlijk, dat wij volgens Böhle door de rechtvaardiging weer terug komen in het Bild Gottes. Hier speelt zijn Kohlbrüggenisme hem parten.

²⁾ Vergelijk K. Barth op Rom. 3:28 in Römerbrief, 1923: „Daher in aller Religion die Möglichkeit, sich eines menschlich-göttlichen Seins, Habens und Tuns zu „rühmen”. Daher in aller Religion die Möglichkeit, das Paradox des Glaubens zu umgehen oder wieder zu umgehen. Vom „Standpunkt” Jesu aus muss anders „gerechnet” werden: Es gibt grundsätzlich keine „Werke” des Menschen, die wegen ihrer Bedeutung in der Welt das Wohlgefallen Gottes erregen oder die als Gott wohlgefällig weltliche Bedeutung beanspruchen könnten”, pag. 85/86.